

Over **€URO's** en **ANDERE** munten

Catalogus bij de tentoonstelling door
de **Numismatische Kring**
Oost-Nederland
in de Openbare Bibliotheek Arnhem
van 4 maart t/m 28 april 2002

Inhoudsopgave

Woord vooraf

Muntslag te Arnhem

Het Gulden Vlies

Penning NKON 35 jaar, Een gegoten penning

Schepen op munten

Het ontstaan en het verdwijnen van het boordgeld
bij
de Nederlandse Koopvaardij

Het geld van de V.O.C.

Munten van Latijnse Muntunie

De vitrine met etnografische betaalmiddelen uit
Indonesië

Muntbriefkaarten

Tenslotte

Numismatische Kring Oost Nederland

Woord vooraf

Door Etko Cretier, voorzitter

Van 4 maart 2002 tot 28 april 2002 heeft de Numismatische Kring Oost-Nederland een tijdelijke tentoonstelling ingericht in de Openbare Bibliotheek van Arnhem, Koningstraat 26 (vlakbij de Grote of Eusebiuskerk). Aanleiding voor de tentoonstelling was de komst van de Euro en het feit dat dit jaar 400 jaar geleden de VOC werd opgericht, maar de uiteindelijke tentoonstelling bevatte een hele variëteit aan onderwerpen.

De Numismatische Kring Oost-Nederland (NKON) is een vereniging van verzamelaars van munten, penningen en papiergeld in Gelderland en Overijssel. In de tentoonstelling werd aan de hand van een aantal interessante onderwerpen getoond hoe je op verschillende manieren munten kunt verzamelen. Hiervoor hadden een aantal leden van de vereniging een deel van hun verzameling beschikbaar gesteld. De onderwerpen werden getoond met behulp van munten, penningen, bankbiljetten en andere voorwerpen en waren verder voorzien van begeleidende teksten. Nog tijdens de tentoonstelling ontstond het idee de gebruikte teksten en afbeeldingen te gebruiken voor een kleine catalogus. Aangevuld met wat extra afbeeldingen vormt dit boekje het resultaat. Ik hoop dat u als lezer evenveel plezier aan het bekijken en lezen zult beleven als de samenstellers ervaren hebben bij het maken.

Tenslotte wil ik namens de NKON mijn dank uitspreken aan de medewerkers van Openbare Bibliotheek Arnhem en in het bijzonder aan mevrouw Thunnissen vanwege hun medewerking voor en tijdens de tentoonstelling. Daarnaast uiteraard ook aan de leden van de kring die deze tentoonstelling mogelijk hebben gemaakt, met name aan Hans Helldörfer die weer het merendeel van de werkzaamheden voor zijn rekening heeft genomen!

Muntslag te Arnhem

Door Dick Purmer

Reeds aan het einde van de 12e eeuw werden in Arnhem munten geslagen ten behoeve van de Graven van Gelderland.

In de 15e eeuw verkreeg de stad het recht klein geld te slaan. De op deze muntslag gemaakte winst werd gebruikt voor het onderhoud van de kerkgebouwen en voor de herbouwing van de Eusebiuskerk. Het zilvergehalte van dit kleingeld werd steeds

lager. Op 16 januari 1579 werd Evertt Mess benoemd tot muntmeester en hij kreeg instructie tot het slaan van een stuiver (zilvergehalte 0,160), een halve stuiver (zilvergehalte 0,118) en een achtste Stuiver (zilvergehalte 0,056).

De laatste muntperiode van Arnhem vangt aan op 6 augustus 1594 met de benoeming van Hieronymus Hendrickssen tot muntmeester van Arnhem. Hem wordt toegestaan stuivers, halve stuivers, duiten en penningen te slaan. De penningen zijn tot op heden niet teruggevonden, de koperen duiten zijn zowel op naam van de kerk als zonder vermelding geslagen. Lang heeft deze muntslag niet geduurd, in 1599 werd de stedelijke Munt van Arnhem definitief gesloten.

Bron: [Handboek van het Nederlands Kopergeld 1523-1797,](#)

[D.Purmer en H.J. van der Wiel](#)

Het Gulden Vlies

Door Piet Andringa

Ontstaan van de Orde

De orde van Het Gulden Vlies is een Bourgondische ridderorde die in 1430 is ingesteld door hertog Philips de Goede van Bourgondië. Rond 1430 wist het Bourgondische Huis door middel van

voordelige huwelijken, plotselinge sterfgevallen en handige oorlogen het grootste deel van de Nederlanden in handen te krijgen. Philips de Goede zette een reeks van bestuurshervormingen door waarbij hij de gewestelijke instellingen samenvoegde tot het Bourgondisch eenheidsstelsel. Om een dergelijk stelsel effectief onder controle te krijgen was een zeer sterk ambtenarenapparaat nodig.

Ook moest de macht van de steden en de lagere adel worden beperkt. Philips regeerde over Bourgondië, Franche Comté, Vlaanderen, Artois, graafschap Namen, Brabant, Limburg, Holland, Zeeland, Henegouwen en hertogdom Luxemburg. De verschillende gewestelijke staten werden door hem bijeengeroepen in één grote vergadering der Algemene Staten. Soms ging dat gepaard met het verlenen van één of meerdere privileges. Dit stelde Philips in staat regelmatig een bede te eisen van de Staten. Aan zijn hof heerste een sprookjesachtige weelde die grotendeels werd bekostigd uit de opbrengst van de Nederlandse gewesten. Zijn bijnaam verkreeg de koning omdat hij de partijtewisten tot een goed einde wist te brengen. Daardoor kwamen de lage landen opnieuw tot grote bloei.

Om de hogere adel aan zich te binden kwam hij op het idee een ridderorde te stichten. Bij de aanvang in 1430 werden door Philips 24 ridders uit Valois, Vlaanderen en Bourgondië opgenomen. Er was bij deze ridders niet één ridder benoemd die Nederlandstalig was. Dat gebeurde pas veel later. Toen werd het aantal uitgebreid tot 30 Vliesridders. Willem van Oranje en de graven van Egmont en Hoorne waren eveneens bekende ridders van het Gulden Vlies. De avonturen van Jason en de Argonauten op zoek naar het 'Gulden Vlies' in Kolchis uit de Griekse oudheid inspireerde Philips de Goede de ridderorde de naam Het Gulden Vlies te geven. Aan de opname van ridders in de Orde werden de strengste eisen gesteld. Zo moesten kandidaten hun adeldom en de vier kwartieren van het wapen bewijzen. Ridders die van enige smaad op hun eer werden verdacht kwamen niet in

aanmerking. De 94 artikelen van het orde-statuut werden door de bekwaamste juristen en raadgevers van het Rijk samengesteld.

Het lidmaatschap van de Orde bond de ridders aan een strenge erecode. In het algemeen verplichtte het ieder lid het geloof en de H.Kerk te verdedigen en de ridderschap tot bloei te brengen. In de praktijk betekende dit bijvoorbeeld dat wanneer de banieren tijdens een toernooi waren ontrold geen Vliesridder het strijdperk nog mocht verlaten. De vergaderingen werden jaarlijks gehouden in steeds wisselende plaatsen. De orde was duidelijk een bindmiddel tussen de ridderschap. Daarbij

maakte Philips handig gebruik van deze ridderschap om zijn macht aan de Nederlandse Gewesten op te leggen.

Soevereinen van de Orde van het Gulden Vlies waren Philips de Goede en daarna Karel de Stoute en hun erfopvolgers, de vorsten van het Bourgondische Huis Door huwelijken werden de erfopvolgers vanaf 1500 vorsten van het Habsburgse Huis. Vanaf 1516 waren ze bovendien Koning van Spanje, Keizer van Oostenrijk en soms

Keizer van Duitsland (na verkiezing).

Splitsing

In 1700 overleed Karel II, de erfopvolger van het Habsburgse huis, kinderloos. Daarmee was de laatste mannelijke nazaat van de Habsburgers overleden. In 1702 ontbrandde de Spaanse successieoorlog. Lodewijk XIV was gehuwd met de oudste zuster van Karel II en wenste zijn kleinzoon Philips V op de troon van de en Spaanse erflanden. Een jongere zus van Karel II was met de Keizer Leopold I van Oostenrijk en Duitsland gehuwd. Hun zoon Karel VI claimde tevens de troon.

In 1713 werd de oorlog beëindigd en de Spaanse erflanden verdeeld. Philips V, kleinzoon van Lodewijk XIV, werd koning van Spanje en het Spaanse wereldrijk overzee. Karel VI, zoon van Keizer Leopold I van Duitsland, werd Keizer van Oostenrijk en erfde bovendien de Spaanse Nederlanden. Philips V stond zijn aanspraken op de Franse troon af aan de achterkleinzoon van Lodewijk XIV, die in 1715 de Franse troon besteeg. Zowel Philips V als Karel VI beschouwden zich Grootmeester van de orde. Hun opvolgers waren de aartshertogen van Habsburg en de koningen van

Spanje. Daardoor waren er vanaf 1716 twee Orden van het Gulden Vlies. Beide Orden van het Gulden Vlies bestaan nog steeds en enkele van de regerende Europese vorsten zijn opgenomen in deze Orde. Koningin Beatrix is door de Spaanse koning Carlos benoemd tot ridder in de orde van het Gulden Vlies. Koning Carlos is Grootmeester van de Spaanse tak. De Oostenrijkse orde heeft als Grootmeester het hoofd van de hedendaagse Habsburgfamilie. De schat van de orde van het Gulden Vlies wordt bewaard in Oostenrijk. Deze omvat een aantal liturgische gewaden en enkele gouden sieraden waaronder het oorspronkelijke keten van Maria van Bourgondië.

Symbolen en wapens

Het persoonlijk embleem van Philips de Goede was het vuurijzer. Dit was in die tijd een betrekkelijk nieuw instrument dat gebruikt werd om vuur te maken. Men sloeg het ijzer tegen een vuursteen waarbij vonken

ontstonden. Deze werden vervolgens opgevangen in een tondeldoos waarbij de snel ontbrandbare inhoud begon te smeulen. Met zwavelstokjes of stro maakte men dan vervolgens vuur. De krachtige beweging van het vuurijzer en de rondspringende vonken spraken Philips zeer sterk aan. Het vuurijzer werd op allerlei gebruiksvoorwerpen afgebeeld.

De keten van het Gulden Vlies bestond uit schakels van twee aan twee in elkaar gehaakte vuurijzers afgewisseld door vuurstenen met vonken. De vliesridders waren gerechtigd dit te dragen samen met het symbool van de orde, een gouden ramsvacht. Dit ramsvacht werd aan de onderkant van het keten gedragen. De emblemen en wapens van de ridders werden geëmailleerd op de schakels van het keten aangebracht.

Numismatiek

De symbolen van de orde worden veel aangetroffen op munten van vorsten die Grootmeester waren van de Orde van het Gulden Vlies. Voor edelen en vorsten waren deze symbolen belangrijke attributen die aangaven welke idealen werden nagestreefd. De belangrijkste daarbij te onderscheiden symbolen zijn:

- a. Sint Andries en het andrieskruis

- b. Vuurijzer; vuurstenen of een vonkend vuurijzer
- c. Ramsvacht hangend aan de keten
- d. Keten bestaand uit schakels in de vorm van in elkaar gehaakte vuurijzers
- e. Bourgondisch: de knoestige stokken (gekruiſt)
- f. Spaans: de wereldbol tussen de zuilen van Hercules met 'Plus Ultra' na de ontdekking van Amerika door Columbus
- g. Oostenrijk: de Oostenrijkse adelaar

Zo staat het vuurijzer afgebeeld op de Bourgondische stuivers en dubbele stuivers die bekend staan onder de naam vuurijzer en dubbel vuurijzer. Het instrument staat vonkend tussen twee leeuwen. In de periode 1474-1492 werden deze munten veelvuldig geslagen door de Bourgondische heersers. Op de patagons en de kleinere denominaties van deze munt in de 17e eeuw vinden we op de ene zijde de gekruiste Bourgondische stokken met daaronder het vuurijzer en het Gulden vlies. Aan de andere zijde staat het wapen van de vorst afgebeeld met het keten van het Gulden Vlies er omheen. Aan de onderkant is nogmaals het teken van het Gulden Vlies afgebeeld. Na 1713 worden alleen op de munten van de Oostenrijkse Nederlanden deze symbolen nog regelmatig aangetroffen. Oostenrijk gebruikt meestal de Adelaar als symbool, Spaanse munten dragen de wereldbol of de Spaanse wapens geflankeerd door de zuilen van Hercules met de spreuk "PLUS ULTRA" (=steeds verder), hetgeen het Spaanse wereldrijk symboliseert.

Bibliografie

1. Schatten van het Gulden Vlies (Brussel) tentoonstelling 1987
2. Klinkende Munt (Elseviers 1985)
3. Encyclopedie van Munten en bankbiljetten (Bohn Stafleu Houten 1986)
4. Vorsten en Prinsen van de lage Landen ('Gulden Vlies' Brussel 1977)
5. Kroniek van Nederland (Agon Elsevier 1987)
6. Het Loo - collectie van de Kanselarij der Nederlandse Orden
7. Petit Guide: The Kings of France ISBN 2-84259-116-X
8. Encarta Encyclopie - Microsoft (CD-Rom)

Genealogie van de Bourgondiers/Habsburgers

Naam:	Regeert over:	Geboren	Kroning	Overleden	Ovl. in:
Lodewijk van Crécy	Vlaanderen & Artesië	1304	1322	1346	Crécy
Lodewijk II van Male	Vlaanderen & Artesië	1330	1346	1384	
Philips de Stoute	Bourgondië	1342	1384	1404	Halle
Jan zonder Vrees	Bourgondië	1371	1404	1419	
Montereau					
Philips de Goede	Bourgondië, Noordel. & Zuidel. Nederlanden	1396	1419	1467	Brugge
stichting Gulden Vlies		1430			
Karel de Stoute	Nederl. & Bourgondië	1433	1467	1477	Nancy
Maria van Bourgondië	Nederl. & Bourgondië	1457	1477	1482	Brugge
& Maximiliaan I van Oostenrijk	Regent van Philips de Schone	1459	1482	1493	Burgos
Philips de Schone	Nederl., Bourgondië & Spanje	1478	1482	1596	Burgos
Margaretha v. Oostenrijk	Nederlandse regentes	1480	1497	1515	
Mechelen					
Karel V	Nederlanden, Spanje & Keizer van Duitsland	1500	1515	1555	Yuste
Philips II	Nederlanden & Spanje	1527	1555	1598	Escorial
Albrecht & aartshertogin	Nederlanden &	1559	1598	1621	Brussel
Isabella landvoogdes	Oostenrijk	1598	1621	1633	Brussel
Philips IV	Nederlanden & Spanje	1605	1621	1665	Madrid
Karel II [kinderloos]	Nederlanden & Spanje	1661	1665	1700	Madrid
Spaanse successieoorlog 1702-1713 - daarna splitsing					
Oostenrijkse tak - Gulden Vlies Grootmeesters					
Karel VI keizer	Oostenrijk & Z.Nederl.	1685	1711	1740	Wenen
Maria Theresia	Oostenrijk & Z.Nederl.	1717	1740	1780	Wenen
Jozef II	Oostenrijk & Z.Nederl.	1741	1780	1790	
Leopold II	Oostenrijk & Z.Nederl.	1747	1790	1792	
Frans II	Oostenrijk & Z.Nederl.	1768	1792	1835	
Na 1797 worden de Oostenrijkse Nederlanden losgemaakt van Oostenrijk					
Ferdinand I	Oostenrijk		1835	1848	
Frans-Jozef I	Oostenrijk, Bohemen en Hongarije		1848	1916	
Karel I	Oostenrijk, Bohemen en Hongarije		1916	1918 afgezet	
Karel van Habsburg	aartshertog en latere opvolgers				
Spaanse tak - Gulden Vlies Grootmeesters			kleinzoon Lodwijk XIV		
Philips V	Spanje & Spaanse Rijk	1683	1700	1746	
Karel III	Spanje & Spaanse Rijk	1716	1759	1788	Madrid
Karel IV	Spanje & Spaanse Rijk	1748	1788	1808	Napels
Ferdinand VII	Spanje		1814	1833	
Isabel II	Spanje	1830	1833	1868	
Amadeo I	Spanje		1871	1873	
Alfonso XII	Spanje	1857	1874	1885	Pardo
Alfonso XIII	Spanje in 1931 afgezet	1886	1902	1941	Rome
Carlos vanaf 1978	Spanje		1978	heden	

Penning NKON 35 jaar

Een gegoten penning

Door Etko Cretier en Hans Helldorfer

De lustrumpenning NKON 35 jaar

De Numismatische Kring Oost-Nederland heeft ter gelegenheid van het 7e lustrum een penning uitgegeven. Deze is ontworpen door dhr. Helldorfer, lid van de kring en de penning is voor een groot deel door de leden zelf vervaardigd.

Op de voorzijde staat de afkorting van de naam van de kring en een deel van een Daalder van 's Heerenberg. Op de keerzijde een gestileerde landkaart van Gelderland. Op de rand zijn de jaartallen 1961-1996 aangebracht.

Zelf een penning maken

Numismatische kringen houden zich bezig met munt- en penningkunde. Het zelf uitgeven van munten is niet toegestaan, dat mag alleen de staat, maar het zelf uitgeven van een penning is wel mogelijk. Het is daarom niet ongebruikelijk dat numismatische kringen bij bijzondere gelegenheden zelf een penning uitgeven.

Het voorstel om het 35-jarig bestaan van de NKON te vieren met een lustrumpenning was daarom niet zo bijzonder, wel bijzonder was het voorstel om deze penning helemaal zelf te gaan vervaardigen. Daarbij was het idee om het ontwerp, het wasmodel, het gieten en het afwerken volledig door eigen leden te laten uitvoeren. Dit voorstel van ons lid, dhr. Zaalberg, kreeg direct veel bijval en al in 1995 begon een clubje leden (de "penningclub") met de uitvoering.

Al bij de 1e bijeenkomst werden verschillende ontwerpen meegebracht en opvallend was de eensgezindheid in de ideeën voor de keerzijde: een gestileerde kaart van Oost-Nederland. Voor de voorzijde sprongen er twee ontwerpen uit en

dat leidde al snel tot het besluit om twee verschillende penningen te gaan maken, één voor het lustrum en één als beloningspenning voor de sprekers tijdens de kringavonden.

Het ene ontwerp van dhr. Helldorfer was bij de tweede bijeenkomst al vrijwel volledig gereed, zodat de aandacht daarna vooral uitging naar het gietprocédé. Verschillende bijeenkomsten werden hieraan gewijd en materialen en attributen daarvoor aangeschaft. Toch wilde het gieten nog niet echt lukken en vandaar dat op zeker moment is besloten om het gietproces van de lustrumpenning toch maar door een professioneel bedrijf te laten uitvoeren. Dat echter ook professionals met tegenslag te kampen kunnen krijgen, hebben we daarna moeten vaststellen: het maken van een bronzen moederexemplaar van het in was vormgegeven origineel ging gedeeltelijk mis. Alleen met heel veel extra moeite viel de schade te herstellen.

Daarna heeft dit bedrijf de penningen voor ons kunnen gieten en zo hadden we aan het einde van de zomer een doos vol gegoten ruwe penningen. De laatste grote klus was toen het afwerken van deze gietelingen, zodat we op 2 november tijdens ons lustrumfeest beschikten over 50 prachtige penningen van (vrijwel) eigen fabrikaat.

Overigens hebben we het zelf gaan gieten nog steeds niet opgegeven: de initiator, dhr. Zaalberg, is vast van plan deze kunst onder de knie te krijgen en wij verwachten in de toekomst toch een 100% eigen penning te kunnen maken.

Een gegoten penning

Voor artistieke penningen wordt graag gebruik gemaakt van de giettechniek: voor kleine aantallen is slaan erg kostbaar en gieten biedt de mogelijkheid om grote penningen met veel reliëf te maken. Er zijn verschillende gietprocédés mogelijk, hierna wordt beschreven hoe deze penning is gemaakt.

Het ontwerp wordt getekend en daarna uitgevoerd in modelleer-was. Dit wasmodel wordt vervolgens in gietaarde gegoten waarna de was er wordt uit gesmolten. De overblijvende holte wordt gevuld met gesmolten brons om zo het "moedermodel" te maken. Dit moedermodel wordt uit de gietaarde gehaald en daarna bijgewerkt, waarna hij in rubber wordt gegoten waarbij ook een

aanspuitings- en ontluuchtungskanaal wordt aangebracht. Het gegoten rubberblok wordt opengesneden om het bronzen moedermodel te verwijderen en nu kunnen met dit rubberblok zoveel wasmodellen worden gemaakt als gewenst.

De wasmodellen worden per drietal verbonden in een "wasboom". Deze wordt in een houder ("cuvette") geplaatst en met gietarde omgeven. De was wordt weer weggesmolten waarna het gloeiende brons in de holte wordt gegoten. Na afkoeling wordt de gietarde verwijderd en komen drie penningen, nog aan elkaar verbonden door de gietkanalen, te voorschijn. De penningen worden losgeknipt, de uitsteeksels van de gietkanalen afgeslepen en de kartels en onregelmatigheden netjes bijgeslepen. Daarna wordt de lelijke en ruwe oxidelaag verwijderd, de penning diep gereinigd en met een bepaald chemisch procédé van een fraaie lichte oxidering voorzien. Tenslotte wordt met de hand en een beetje schuurpasta deze oxidering op de hoogste delen weer ietsje weggewreven waarna de penning wordt afgewerkt met een dun laagje bijenwas. Een passende cassette zorgt tenslotte voor de juiste omlijsting.

Schepen op munten

Door Etko Cretier

Als men zich bij het verzamelen van munten niet alleen tot de munten van het Koninkrijk der Nederlanden wil beperken, kunnen de munten van de hele wereld en van alle tijden tot onderwerp genomen worden. Om te verzamelen is dit echter een veel te breed gebied en men zal zich enigszins moeten specialiseren. Zo is het mogelijk om munten van bepaalde metalen, een bepaalde tijd of jaar, in het kader van een bepaalde gebeurtenis of met

een bepaald motief te verzamelen. Het kiezen voor een motief komt veelvuldig voor en daarbij is er één onderwerp dat veruit favoriet is: schepen op munten.

Al 2500 jaar bestaan er munten met afbeeldingen van schepen of andere nautische objecten zoals ankers, havens, Poseidon (de god van de zee) etc. Door het verzamelen van dit motief is het mogelijk om Griekse, Romeinse, Middeleeuwse en uiteraard ook moderne munten in één verzameling te combineren. Zeker de laatste 25 jaar zijn er echter zoveel munten met scheepsmotieven uitgegeven dat het verder afbakenen van de verzameling raadzaam is. Zo kan besloten worden om alleen

afbeeldingen van zeilschepen op te nemen of alleen munten die werkelijk gecirculeerd hebben.

Het leuke van munten met scheepsafbeeldingen is dat een dergelijke verzameling ook niet-verzamelaars aanspreekt. Vanwege de mooie afbeeldingen worden naast de munten vaak ook penningen met scheepsmotieven verzameld.

Aangezien over de scheepsbouw van voor ca. 1600 niet zo heel erg veel details bekend zijn, leveren de munten en penningen uit vroeger tijden soms een

antwoord op vragen over uiterlijk en tuigage van deze historische schepen. Daarmee vormen deze munten ook voor de nautische geschiedenis een welkome aanvulling.

Bent u geïnteresseerd in het verzamelen van munten met scheepsmotieven? Bij de antiquarische boekhandel is hier en daar nog een boekje verkrijgbaar met de titel: *Ships & Explorers on Coins*, van Robert Obojski. In dit Engelstalige boekje uit 1970 wordt een groot aantal munttypen besproken met nautische afbeeldingen.

Het ontstaan en het verdwijnen van het boordgeld bij de Nederlandse Koopvaardij

Door J.C. Markies

Na de tweede wereldoorlog toen de Nederlands economie nog geheel ontwricht was, bestond er een verbod op het uitvoeren van Nederlandse valuta. Tevens waren er zeer stringente deviezenbepkeringen. Met het verstrijken van de jaren werden de beperkingen steeds minder en tenslotte geheel opgeheven. Als voorbeeld: Voor een reisje naar Engeland mocht men in 1947 aan boord slechts f30.- besteden en men had slechts 10 sh. te besteden aan de wal. Voor een reis naar de Oost was £10 ter beschikking, hetgeen zeer weinig was.

De Stoomvaart Maatschappij Nederland (S.M.N.) en de scheepvaartmaatschappij Koninklijke Rotterdamsche Lloyd (K.R.L.) introduceerden waardecoupons van 5, 10 en 25 cent voor hun passagiersschepen, later ook coupons met hogere bedragen. Deze waardecoupons moest men voor de aanvang van de reis kopen. Men voldeed hiermede aan de toenmalige bepalingen van het uitvoerverbod van Nederlandse valuta.

Door het intensieve gebruik van deze waardecoupons waren deze aan snelle vervanging toe. De K.R.L. onderving dit bezwaar door de Waardecoupons slechts geldig te verklaren voor één reis. Ook het tellen van de waardecoupons na een reis was zeer tijdrovend. Uiteindelijk ging het om bedragen van tienduizenden guldens.

Stoomvaart Maatschappij Nederland

De S.M.N. kwam op het heldere idee om de waardecoupons te vervangen door muntstukken, het z.g. boordgeld. Dit geld ging langer mee en men kon het ook vlugger tellen. Nevenvoordelen waren nog het efficiëntere afrekenen, het feit dat passagiers deze munten als souvenir meenamen en dat de munten ook wel overboord rolden. Doordat de kostprijs beneden de aangegeven waarde lag, was dit voordelig voor de maatschappij.

Het gebruik van papieren scheepsgeld was niet nieuw. Duitse rederijen deden dit reeds voor de tweede wereldoorlog. Het invoeren van muntstukken was wel een noviteit.

In overleg met de Rijksmunt werden in 1947

muntstukken van de volgende waarden geslagen: 5, 10, 25, 50, 100 en 250 cent. Het muntstuk van 500 cent werd in 1948 geslagen en was van bi-metaal. Daarmee was het één van de eerste bi-metalen muntstukken!

Het 50 centstuk en de hogere waarden zijn voorzien van het randschrift: "Semper Mare Navigandum" oftewel "De zee moet steeds bevaren worden". Deze spreuk werd gemaakt door de heren J. Bax en A. Nijenhuis. De eerste letter van elk Latijns woord vormt ook de afkorting van de Stoomvaart Maatschappij Nederland, S.M.N. Ook werd de spreuk later een veel gehoorde slagzin.

Het oorspronkelijk ronde 25 centstuk moest spoedig wijken voor een vierkant muntstuk. Het ronde 25 centstuk paste namelijk in vele Amerikaanse automaten, waardoor klachten kwamen uit de V.S.

Ook op de vrachtschepen van de S.M.N. werd dit boordgeld gebruikt. Op de vrachtschepen van andere rederijen werd het aloude bonnensysteem gebruikt.

Na de verkoop van het laatste passagiersschip van de S.M.N., het m.s. Oranje, raakte boordgeld langzaam maar zeker in onbruik en bij de grote fusie in 1970 met de K.R.L., de Verenigde Nederlandsche Scheepvaartmaatschappij (V.N.S.) en de Koninklijke Java-China Paketvaart Lijnen (K.J.C.P.L.) tot de Nederlansche Scheepvaart Unie, verdween het boordgeld van de S.M.N. voorgoed van de vloot.

In 1976 konden medewerkers van de N.S.U. en gepensioneerden van de voormalige rederijen een set boordgeld afhalen te Rijswijk, waar het toenmalige hoofdkantoor stond van de N.S.U. Het ronde 25 centstuk was hier dus niet meer bij. Hoewel het uitdrukkelijk in de bedoeling lag dat dit boordgeld uitsluitend werd gebruikt op de S.M.N.-schepen, namen de handelaren te Port Said en te Suez dit boordgeld grif aan. Later wisselden deze handelaren dit boordgeld bij de purser. Ook bij het hierna te bespreken V.O.-geld gebeurde dit zo.

Holland Amerika Lijn

Van de scheepspenningen die de Holland Amerika Lijn (H.A.L.) liet maken, is mij niet veel bekend. Aanvankelijk had ook de H.A.L. papieren boordgeld. Waarschijnlijk hebben de boordgeldmunten vanaf 1948 enkele jaren gecirculeerd op de passagiersschepen en is het daarna verdrongen door Amerikaans geld. Of misschien werd administratief het bonnensysteem met handtekening en hutnummer eenvoudiger gevonden.

Phs. van Ommeren

Vermoedelijk in 1960 introduceerde de rederij Phs. van Ommeren (V.O.) ook boordgeld, echter om geheel andere redenen. Men liep hiermede vooruit op een geplande automatisering van de bar in de avonduren. Wilde men 's avonds toch een versnapering tot zich nemen dan moest men dit uit een nog te plaatsen automaat halen. Hier is echter niets van gekomen.

Dit boordgeld of kantinegeld is wel in omloop geweest en werd net zoals bij de S.M.N. gebruikt voor het betalen van de consumpties. In het bijzonder als men Aziatische bediening had. Meestal lag het kantinegeld echter in de kluis bij de gezagvoerder en werd het bonnensysteem gehanteerd. In 1974 werd het boordgeld geleidelijk ingenomen. De nieuwe V.O.-schepen waren er in 1980 niet meer mee uitgerust. Phs. van Ommeren, nu V.O. genoemd, heeft geen schepen meer onder de Nederlandse vlag, er varen nog wel schepen onder Franse vlag. Bij het schonen van het archief is veel informatie betreffende het boordgeld verloren gegaan.

Als men zich afvraagt waar al dit boordgeld is gebleven, moet ik u het antwoord schuldig blijven. De N.S.U., nu Nedlloyd Lijnen, gaf het S.M.N.-boordgeld voor een groot deel weg. De rest is misschien als schroot verkocht.

Over wat met het H.A.L. geld is gebeurd, tast ik volkomen in het duister. Dit geld komt met beetjes op de numismatische beurzen en volgens geruchten, altijd uit dezelfde hand.

Het V.O.-boordgeld is voor het grootste gedeelte bij 's Rijksmunt te Utrecht ingeleverd. Dit geld behoort momenteel tot het lastigst te verkrijgen boordgeld.

*Bronvermelding: Artikel van J.H. van der Elst in de Blauwe Wimpel in 1984.
Artikel in de Unieschakel van de N.S.U. in 1976.
Gesprekken met diverse gezagvoerders.*

Het geld van de V.O.C.

Door Rein Zaalberg

Precies vierhonderd jaar geleden, in het jaar 1602 werd de Verenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C.) opgericht. Tot aan het faillissement in 1799 heeft de V.O.C. handel gedreven in het verre Oosten en met name in de Indische Archipel, Voor-Indië, Japan en China.

Verschillende goederen uit het verre Oosten waren gewild in Europa, zoals bijvoorbeeld specerijen, thee, zijde en Chinees porselein. Deze goederen kon de V.O.C. verkrijgen door ruilhandel, aankoop, gedwongen levering of door productie in eigen beheer. Nu waren er weinig Europese producten die in het Verre Oosten aftrek vonden, dus daarmee kon geen ruilhandel gedreven worden. Voor gedwongen levering en eigen productie waren personeelsleden en soldaten nodig, die betaald moesten worden. In gebieden waar de macht van de V.O.C. klein was, moesten de producten in concurrentie met buitenlandse handels maatschappijen gekocht worden met goud en zilver.

Vanaf het begin heeft de V.O.C. daarom edelmetaal in de vorm van munten en baren van de Nederlanden naar het Verre Oosten moeten transporteren. De geëxporteerde munten bestonden uit munten van de Zeven Provinciën en buitenlandse handelsmunten, met name Spaanse matten (8 reaal stukken en kleinere denominaties).

Omdat de export van provinciale munten winstgevend was, namen de bemanningen van de V.O.C. schepen zelf munten mee. Om deze smokkel tegen te gaan (en soms ook om valse munten uit de omloop te kunnen weren), is de V.O.C. er toe over gegaan om munten eigen V.O.C.

kenmerken te geven. In de 17e eeuw door bestaande munten te voorzien van kleine instempelingen (kloppen); in de 18e eeuw door speciale V.O.C. uitvoeringen van provinciale munten te laten slaan. Deze munten dragen het V.O.C. monogram.

Op enkele plaatsen die onder controle van de V.O.C. stonden, heeft de V.O.C. eigen munten laten slaan, al dan niet na het verwerven van muntrecht van lokale vorsten. Dit gebeurde in Batavia (Java), Paliakate, Negapatnam, Masulipatan, Pondichery, Tuticorin (aan de zuid-oostkust van India), Cochin (aan de zuidwestkust van India) en Colombo, Jafna, Galle en Trinconomali (Ceylon). Deze lokaal vervaardigde munten hadden deels een Oosters uiterlijk (ropijen, fanams, pagodes), deel het karakter van noodmunten.

In Batavia heeft de V.O.C. enkele malen noodgeld laten vervaardigen op momenten dat er grote schaarste aan munten heerste. De eerste V.O.C. munten (van 1644) waren koperen noodmunten van 1/4 en 1/2 stuiver. Tot de laatste V.O.C. munten behoren de "bonken". Dit waren zware noodmunten gemaakt van Japans staafkoper.

Tenslotte liet de V.O.C. in Calcutta en Murshidabad Indiase roepies slaan uit meegebrachte munten en later baren zilver. Met deze munten kon men in Noord-India producten kopen bestemd voor Europa of voor ruilhandel elders in Azië. Indiase roepies circuleerden ook in de Indische Archipel.

De V.O.C. vitrine.

Voorbeelden van gewone provinciale munten, geslagen in de Nederlanden, die regelmatig door de V.O.C. naar het Verre Oosten vervoerd werden.

Hiertoe behoorden duiten, stuivers, dubbele stuivers, dukatons, leeuwendaalders en gouden dukaten. Het kleingeld ("payement") werd o.a. gebruikt voor de betaling van salaris. Dubbele stuivers circuleerden nauwelijks in de Nederlanden; ze werden voor het grootste deel

naar de Indische Archipel geëxporteerd, waar ze plaatselijk tot in de 20e eeuw onder de Inlandse bevolking circuleerden ("compagniesdubbeltjes").

1. Dubbele stuivers Holland 1761, 1789, 1791 en een dubbele stuiver van Utrecht 1786. De dubbele stuiver van Utrecht is een vervalsing uit Birmingham, geslagen voor Maleisië!
2. Gulden West-Friesland 1763 met een Chinese instempeling (chopmark), een bewijs dat deze munt in Azië gecirculeerd heeft.
3. Gulden Utrecht 1762 met een Indische instempeling (klop van Soemenep).
4. Dukaton of zilveren rijder van West-Friesland (geslagen in Enkhuizen), jaartal 1765, met een Aziatische instempeling (klop: "wiel").
5. Gouden dukaat van Holland, jaartal 1758.

Voorbeelden van Spaanse matten.

Ruw geknipte en geslagen munten vervaardigd in de Spaanse koloniën in Zuid-Amerika. Rijke zilvermijnen in het huidige Mexico, Peru, Bolivia en Colombia leveren het merendeel van 's werelds zilverproductie. Deze munten kwamen in de Nederlanden o.a. dankzij de handel in producten als hout en graan uit Scandinavië en het Oostzee gebied, bestemd voor Spanje. In de laatste jaren van de V.O.C. kwam de productie van nette, machinaal vervaardigde 8 reaal stukken ("pilaardollars" en "portretdollars") op gang, waarvan eveneens grote aantallen door de V.O.C. naar Azië getransporteerd zijn.

6. 8 reaal cob (Spaanse mat), Mexico, zonder jaartal Philips III of Philips IV, met Chinese instempeling (chopmark).
7. 8 reaal cob (Spaanse mat), Mexico, zonder jaartal Philips III of Philips IV, met klop "wiel".
8. 8 reaal cob (Spaanse mat), Potosi, zonder jaartal, essayeur R, Philips IV.
9. 4 reaal cob (halve Spaanse mat), Mexico, zonder jaartal.

Een zilverbaar van de V.O.C. De zilverbaren werden naar Bengalen verzonden om er Indiase roepies van te laten vervaardigen; het zilvergehalte is gelijk aan dat van de roepies.

10. Zilverbaar van de V.O.C. kamer van Middelburg. Gewicht: ca. 1,6 kg. Afkomstig uit het schip "Bredenhof" dat in 1753 bij Mozambique vergaan is.

Een voorbeeld van de munten geslagen in de 17e eeuw in Batavia. In die periode zijn koperen en zilveren noodmunten geslagen. Ook zijn er verschillende soorten munten voorzien van V.O.C. instempelingen. Deze geklopte munten, evenals de zilveren noodmunten, zijn zeldzaam en niet beschikbaar.

11. Koperen noodmunt van 1/2 stuiver, geslagen in Batavia in 1644. De eerste V.O.C. munt van de Indische Archipel (Scholten nr. 18).

Munten voorzien van het V.O.C. monogram en speciaal voor de V.O.C. vervaardigd in de Zeven Provinciën tussen 1726 en 1794. Geslagen zijn 1/2 duiten, duiten, 1/2 guldens, guldens, 3 guldens en dukatons (zilveren ridders).

12. Acht (valse) V.O.C. dukatons van het type Holland 1739.
13. 3 gulden van Utrecht, jaartal 1786, voorzijde met de Nederlandse maagd (Scholten nr. 61 d).
14. 3 gulden van Gelderland, jaartal 1786 (Scholten nr. 62).
15. Gulden van Utrecht, jaartal 1786, voorzijde met de Nederlandse maagd (Scholten nr. 65 b).
16. Gulden van Utrecht, jaartal 1786 (Scholten nr. 65 a).
17. Gulden van West-Friesland, jaartal 1786 (Scholten nr. 69 a).
18. Gulden van Zeeland, jaartal 1791 (Scholten nr. 72).
19. 1/2 gulden (X stuivers) van West-Friesland, jaartal 1786, voorzijde met de Hollandse maagd (Scholten nr. 75).
20. 1/2 gulden (X stuivers) van Utrecht, jaartal 1786 (Scholten nr. 73).
21. 1/2 gulden (X stuivers) van Gelderland, jaartal 1786 (Scholten nr. 74).
22. 1/2 gulden (X stuivers) van West-Friesland, jaartal 1786 (Scholten nr. 75 a).
23. Duit van Holland, jaartal 1780 (Scholten nr. 114).
24. Duit van Zeeland, jaartal 1728, variant met spreuk (Scholten nr. 155 b).
25. Duit van Zeeland, jaartal 1794, variant zonder spreuk (Scholten nr. 206 a).
26. Duit van West-Friesland, jaartal 1787 (Scholten nr. 252).

27. Duit van Gelderland, jaartal 1790 (Scholten nr. 277).
28. Duit van de stad Utrecht, jaartal 1790 (Scholten nr. 316).
29. Duit van Holland, jaartal 1752, zilveren afslag, zijde met V.O.C. monogram (Scholten nr. 131).
30. Duit van de stad Utrecht, jaartal 1742, zilveren afslag (Scholten nr. 321).
31. Hybride duit van West-Friesland, aan beide zijden het V.O.C. monogram met jaartal 1756 (Scholten nr. 233 b).
32. Duit van Holland, jaartal onleesbaar, misslag: het muntplaatje is twee maal gestempeld.
33. 1/2 duit van de stad Utrecht, jaartal 1757, zijde met V.O.C. monogram (Scholten nr. 391).
34. 1/2 duit van Holland, jaartal 1769 (Scholten nr. 357).
35. 1/2 duit van Zeeland, jaartal 1772 (Scholten nr. 377).
36. 1/2 duit van West-Friesland, jaartal 1769 (Scholten nr. 379).
37. 1/2 duit van Gelderland, jaartal 1789 (Scholten nr. 382).
38. 1/2 duit van de stad Utrecht, jaartal 1755 (Scholten nr. 389).

39. 1/2 duit van Gelderland, jaartal 1757, zilveren afslag, zijde met V.O.C. monogram (Scholten nr. 384).
40. 1/2 duit van Gelderland, jaartal 1789, zilveren afslag (Scholten nr. 385).

Munten geslagen in de 18 eeuw in Batavia, min of meer naar Oosters voorbeeld. Tussen 1744 en 1799 (niet in alle jaren) zijn Javasche gouden dukaten,

dubbele gouden dukaten, gouden Javasche ropijen, halve gouden ropijen en zilveren Javasche ropijen geslagen. Van de gouden munten zijn geen voorbeelden beschikbaar.

41. Zilveren Javasche ropij van 1766, voorzijde (Scholten nr. 458 a).
42. Zilveren Javasche ropij van 1796, keerzijde (Scholten nr. 470 b).

Noodmunten "bonken", geslagen tussen 1796 en 1799 in Batavia uit Japans staafkoper.

43. Bonk van 2 stuivers van 1796 (Scholten nr. 474 c).
44. Bonk van 1 stuiver van 1796 (Scholten nr. 478 b).
45. Bonk van 1 stuiver van 1797 (Scholten nr. 479).
46. Bonk van 1 stuiver van 1797 (Scholten nr. 479 b).

Voorbeelden van munten geslagen in V.O.C. vestigingen van Voor-Indië (de zuidkust van India). Er bestaan circa 56 verschillende V.O.C. munten en kloppen uit Voor-Indië. De meeste hiervan zijn zeldzaam en niet beschikbaar binnen de N.K.O.N. en kunnen daarom niet getoond worden.

47. Paliakate: V.O.C. klop van Paliakate op een abbasi van Perzië (Scholten nr. 1205).
48. Paliakate: dubbele kas, zonder jaartal (Scholten nr. 1222).
49. Paliakate: kas, zonder jaartal (Scholten nr. 1223 i).
50. Negapatnam: gouden pagode (Scholten nr. 1229 b).
51. Negapatnam: 6 stuiver fanam, zonder jaartal (Scholten nr. 1234).
52. Negapatnam: kas, zonder jaartal (Scholten nr. 1241).
53. Negapatnam: duit, zonder jaartal (Scholten nr. 1245).
54. Pondichery: kas (Scholten nr. 1248 b).
55. Cochin: gouden fanam, zonder jaartal (Scholten nr. 1249).
56. Cochin: zilveren fanam, zonder jaartal (Scholten nr. 1250).
57. Cochin: zilveren fanam, zonder jaartal (Scholten nr. 1251).

Voorbeelden van munten geslagen in V.O.C. vestigingen op Ceylon. Er bestaan circa 94 verschillende V.O.C. munten en kloppen van Ceylon. De meeste hiervan zijn zeldzaam en zijn niet beschikbaar.

58. Colombo: 1 stuiver, zonder jaartal (Scholten nr. 1290 k).
59. Colombo: 1 stuiver 1785 (Scholten nr. 1298 a).
60. Colombo: 1 stuiver 1786 (Scholten nr. 1299 c).
61. Colombo: 1/4 stuiver (Scholten nr. 1309).
62. Galle: 2 stuiver 1783 (Scholten nr. 1334 a).
63. Trinconomali: 1 stuiver 1792 (Scholten nr. 1351).

Uit de retourlading van een V.O.C. schip.

64. Chinees porseleinen kommetje met schotel, afkomstig uit het wrak van het V.O.C. schip "Geldermalsen"

Aanbevolen en tevens voor deze tentoonstelling gebruikte boeken:

65. C. Scholten, "De Munten van de Nederlandsche Gebiedsdelen Overzee", J. Schulman, Amsterdam, 1951.
66. A. Pol, "Schepen met geld", Het Koninklijk Penningkabinet, SDU Uitgeverij, 's-Gravenhage, 1989.
67. A. Pol, "De schat van het Vliegend Hert", Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet, Leiden, 1993.

Een V.O.C. retourschip

Doorsnede van het V.O.C. retourschip "Batavia" (tekening: Bataviawerf, Lelystad).

Retourschepen pendelden tussen de Nederlanden en Batavia. Er waren ook schepen die voortdurend in Azië bleven om daar de verbindingen te onderhouden.

De Batavia is in 1629 tijdens haar eerste reis naar de Indische Archipel vergaan voor de kust van Australië. Een schitterend replica van de "Batavia" is te bezoeken op de Bataviawerf in Lelystad.

Kajuit van de kapitein:

Op de heenreis namen de V.O.C. schepen geld en edelmetaal mee. Dit werd verpakt in enkele kisten van elk ca. 100 kg., die in de kajuit van de kapitein geplaatst werden.

Een gave geldkist met inhoud werd ontdekt tijdens de berging van het wrak van het "Vliegend Hert". Dit V.O.C. schip had 3 geldkisten aan boord; het is in 1735 kort na vertrek voor de Zeeuwse kust vergaan.

Die paar geldkisten op de heenreis waren het belangrijkste deel van de lading.

Dekken voor de lading:

De overige lading bevond zich op de daarvoor bestemde dekken en bestond uit ballast (lood), bouwmaterialen (bakstenen), wapens, munitie, en proviand.

Op de terugreis waren die dekken vol gestouwd met specerijen (kruidnagelen, peper, nootmuskaat, foelie, kaneel), zijde, katoen, Chinees porselein, thee, edelstenen (die werden waarschijnlijk in de kajuit bewaard) en andere kostbare Oosterse goederen.

Dek voor de bemanning:

De bemanningsleden smokkelden vaak gewone provinciale munten mee. In het wrak van "Het Vliegend Hert" zijn blikken met provinciale (niet-V.O.C.) dukatons gevonden.

Munten van Latijnse Muntunie

Door Etko Cretier

Een fraai reclamebiljet van een Parijse opkoper van munten, dhr. Edmond Guillou, uit ca. 1890, vormt een prachtige illustratie bij het verhaal over een echte voorloper van de Euro, de Latijnse Muntunie. Het biljet was aanleiding om voor deze tentoonstelling een aantal van de afgebeelde munten bijeen te brengen en daarbij iets over deze Latijnse Muntunie te vertellen.

Op het biljet zijn vooral grote zilveren munten uit de periode 1850 – 1890 afgebeeld van verschillende Europese en Zuid- en Midden Amerikaanse landen. Bijna al deze munten wegen exact 25 gram en hebben een zelfde diameter en gehalte (.900). Deze eenheid in maat en gewicht had alles te maken met een soort gemeenschappelijk muntstelsel dat tussen 1865 en ca. 1900 door veel landen werd gevolgd, de Latijnse Muntunie. Onder leiding van Frankrijk besloten een aantal Europese landen tot afspraken over de waarde in zilver en goud van hun eigen munten om zo het ongewenste verdwijnen van het zilvergeld uit de omloop door speculanten e.d. te voorkomen. Veel landen uit Europa en (Zuid)Amerika sloten zich expliciet of impliciet bij deze afspraken aan en sloegen munten op een vergelijkbare zwaarte en gehalte.

Frankrijk, België, Zwitserland en Italië voerden in het midden van de 19^e eeuw alle vier dezelfde standaardmunt, d.w.z. de 5 Francs of 5 Lire. Deze waren volledig gelijk aan elkaar qua formaat, gewicht en gehalte. Dit was een erfenis van de Napoleontische tijd toen overal de Franse standaard was opgelegd. Het voordeel van deze uniformiteit was dat de munten van de genoemde landen door elkaar konden circuleren.

Alle vier kenden ze ook een geldstelsel gebaseerd op de dubbele standaard, dat wil zeggen dat de inwisselbaarheid van munt en papiergeld zowel in zilver als in goud werd gegarandeerd. Zilveren en gouden munten bevatten dan ook bijna hun volledige waarde in edelmetaal.

Aanleiding

In de periode 1855-1865 werd het goud steeds goedkoper door grote vondsten in o.a. de VS en dit dreigde die inwisselbaarheid in gevaar te

brengen: mensen boden hun minder waardevolle gouden munten aan om de relatief dure zilveren munten in handen te krijgen en op te potten. Dit zorgde voor het vrijwel verdwijnen van het zilvergeld uit de circulatie. Om dit tegen te gaan verlaagden de betrokken landen het gewicht en/of gehalte van hun zilveren munten zodat ze minder aantrekkelijk werden om op te potten. Probleem was echter dat men niet één lijn trok, maar verschillende oplossingen koos. Dit zorgde voor verwarring omdat de hoeveelheid edelmetaal per munt nu verschilde.

De Dubbele Standaard

Frankrijk drong daarom aan op een overeenkomst met de andere drie, waarin niet de Gouden Standaard werd ingevoerd, zoals de andere drie dat wilden, maar de Dubbele Standaard werd gehandhaafd. De reden was de enorme hoeveelheid zilveren munten die de Banque de France bezat en die anders omgesmolten zouden moeten worden en daarna vervangen door goudstukken. Dit verdrag waarbij de Dubbele Standaard werd gehandhaafd heet de Latijnse Muntunie en kwam in 1865 tot stand.

Wel besloot men bij dit verdrag dat het gehalte van de munten beneden de 5 Francs kon worden verlaagd, waardoor de waarde in edelmetaal van deze kleinere munten lager werd dan de waarde die er op stond vermeld. Deze munten werden daarmee fiduciair geld (ook wel tekengeld genoemd) en waren nu niet meer interessant om op te potten.

Was het tot dan toe voor elk bedrijf of particulier mogelijk om zilver bij de munt aan te bieden om er munten van te laten slaan, met de invoering van het fiduciaire geld was dit afgelopen. Voortaan kon alleen de staat nog deze kleinere munten laten slaan. Het aanmunten van 5 Francstukken en gouden munten bleef wel vrij. Door deze standaardisatie hoopten de betrokken landen de

vrije circulatie van elkaars geld op hun grondgebied voldoende te hebben geregeld.

In de jaren daarna hebben zich een groot aantal landen voor kortere of langere tijd geconformeerd aan deze standaard. Vooral in Midden- en Zuid-Europa en in Zuid-Amerika

het doel het verbeteren van de acceptatie van hun eigen munten, soms was het juist de bedoeling om met een klein deel zelf geslagen munten en veel ingevoerde munten uit b.v. Frankrijk in de behoefte aan circulatiemunten te voldoen.

Nederland

Net als Engeland en Duitsland heeft Nederland zich nooit bij de Latijnse Muntunie aangesloten. Toen in het midden van de 19^e eeuw de goudprijs daalde, kozen deze landen niet voor de Dubbele maar voor de Gouden Standaard. Voortaan bevatten alleen de gouden munten nog hun waarde in edelmetaal, terwijl de zilveren munten werden verlaagd tot tekengeld. In principe waren deze wel inwisselbaar tegen gouden munten.

De Nederlandse rijksdaalder woog net als de munten van de Latijnse Muntunie 25 gram, maar bevatte iets meer zilver vanwege het hogere gehalte van .945. Uit de aanwezigheid van de Nederlandse rijksdaalder op het Franse reclamebiljet valt af te leiden dat de rijksdaalders blijkbaar ook in de Franse circulatie voorkwamen.

Het einde van de Muntunie

Aan het eind van de eeuw komt er een einde aan de Muntunie: werd eerst het goud in grote hoeveelheden aangeboden, nu keldert ook de prijs van zilver. De Latijnse Muntunie heeft hier aanvankelijk nog enige grip op, maar in de 80er jaren gaan de ontwikkelingen in de betrokken landen uit elkaar lopen. De intrinsieke waarde van de zilveren munten (ook die op het oude gehalte) ligt nu duidelijk ver onder de nominale waarde. Als volgende stap zuiveren de verschillende landen nu hun geldcirculatie van de buitenlandse munten. Deze verliezen hun status van wettelijk betaalmiddel en zijn daarmee veel minder gemakkelijk in te wisselen. Het is deze situatie die leidt tot het genoemde reclamebiljet: dhr. Guillou is een handelaar die probeert om de in Frankrijk overgebleven buitenlandse zilveren munten in te kopen tegen een waarde niet alleen beneden de nominale prijs maar ook beneden de zilverwaarde. Blijkbaar waren er ook munten van buiten de Latijnse Muntunie in de circulatie gekomen, want op het biljet zien we ook de Nederlandse gulden. Het leuke is daarmee dat het biljet met de daarop vermelde munten een staalkaart vormt van de geldcirculatie in Frankrijk aan het einde van de 19^e en het begin van de 20^e eeuw.

- Bron: - [Geld door de eeuwen heen, Van Beek e.a.](#)
- [Moderne Münzen, Herbert Rittmann](#)
- [De Nederlandse Munten, dr. Enno van Gelder](#)

De vitrine met etnografische betaalmiddelen uit Indonesië

Door Ton Eijkelenkamp en Rein Zaalberg

1. Mokko van Alor

Keteltrom gemaakt van messing. Op de Indonesische eilanden Alor en Pantar werden mokko's als betaalmiddel gebruikt. De oudste (bronzen) mokko's op deze eilanden dateren van het bronzen tijdperk. Op zeker moment is men nieuwe mokko's gaan vervaardigen op Java voor de handel op Alor. Deze "additionele" mokko's zijn vervaardigd tot aan het begin van de 20e eeuw. De waarde van een mokko was afhankelijk van de ouderdom, de grootte en het uiterlijk en varieerde van ca. 1 vooroorlogse Nederlandse gulden voor een klein, eenvoudig exemplaar tot meer dan 1000 gulden voor een antiek exemplaar. Het getoonde exemplaar behoort tot de kleinste mokko's (hoogte 32 cm., gewicht 1,8 kg). (Opitz: zie "Moko"; Kuhn type MB, nrs. 112-114).

2. Loloe amahoe, loloe amas of loda van Soemba

Ketting, gevlochten van 4 koperen draden, in de vorm van een slang. Lengte van dit exemplaar: 172 cm.

Samen met "mamoeli" en paarden waren loloe amas de traditionele onderdelen van de bruidsprijs. Ze werden tevens gebruikt ter bekrachtiging van overeenkomsten en verdragen. Meer bewerkte exemplaren met uitwaaierende uiteinden en versieringen werden "kanotar" genoemd. (Opitz: zie "Loda").

3. Kanotar van Oost-Soemba

Gouden ketting van gevlochten draad (lengte 90 cm.) met bijlvormige versieringen aan de uiteinden. Gebruikt als bruidsprijs en als betaling bij bijzondere transacties. Meestal gemaakt van tin, soms verzilverd koperdraad en een enkele keer van goud. (Opitz: zie "Kanotar").

4. Mamoeli van Soemba

Twee stuks (1x zilver, 26,7 gram en 1x goud, 36,4 gram) omega vormige oorhanger, hanger of broche. In een klein gedeelte van West-Soemba bij de Lamboya, Anakalang en Lauki cultuur gedragen als oorhanger. De familie van de bruidegom van de bruid "mamoeli" onderdelen van de waren waterbuffels, paarden, andere gouden wapens. De familie van stoffen, ivoor, varkens, soms gongs. De mooiste gouden) mamoeli zijn erfstukken. De gewonere stukken worden ook bruidsprijs, maar vooral kopen, als vredesoffer en voor betaling van kleine overtredingen. (Opitz: zie "Mamuli")

biedt de familie aan. Andere bruidsprijs honden, voorwerpen en de bruid geeft rijst, kralen en (meestal echte oude en nieuwere gebruikt als om land aan te

5. Ebaa van Nieuw-Guinea (Sentani stam)

Glazen armband van onzuiver blauw-groen glas, buitendiameter 11,5 cm. Gebruikt als kostbaar betaalmiddel en onderdeel van de bruidsprijs. Om

beschadiging te voorkomen worden ze in boombastvezel gewikkeld. Ook bekend van de Tanimbar Eilanden (Zuid-Molukken), waar ze "mamakoer" worden genoemd en uitsluitend gebruikt werden als betaalmiddel. Tevens bekend van Ceram. Rond de Humboldt baai in Nieuw-Guinea werden ze "khaas" genoemd. De oudste exemplaren zijn gevonden in

Semarang (centraal Java). Deze zouden meer dan 1500 jaar oud zijn. Deze exemplaren werden voornamelijk gebruikt door mensen ten oosten van de Humboldt baai. Ze haalden ze op uit Jayapura. De exemplaren welke in de rest van Nieuw-Guinea werden gebruikt komen voor het grootste gedeelte waarschijnlijk uit China (Ming dynastie, 17e eeuw).

Ook werden ze door de V.O.C. nagemaakt voor de handel. Deze ringen werden vervaardigd te Biak (vóór 1656). Later brachten Hollandse kooplieden ook glazen armbanden mee die gemaakt waren in Nederland. (Opitz: zie "Ring money - Irian Jaya, Sentani tribe").

6. Takka van Flores

Twee hangers in de vorm van een dubbel-bladige bijl; 1 exemplaar van goud (laag gehalte), 28,8 gram en 1 exemplaar van zilver, 26,3 gram. Gedragen door mannen en vrouwen om de nek of aan hoofdbanden. Gebruikt in de bruidsprijs. Soms (zoals deze gouden) is een takka bewerkt en versierd met korrelachtige motieven. Ze zijn nauw verwant aan de marangga van Soemba. (Opitz: zie "Taka").

7. Marangga van Soemba

Borstsierraad van gehamerd zilver (36 gram). Komen meestal voor in goud in de vorm van twee aan elkaar verbonden driehoeken met een platte kraag of lus bovenaan. Het is een aanzienlijk onderdeel van het bezit van vooraanstaande families. Sommige belangrijke (meestal gouden) stukken worden als heilig beschouwd. Samen met "mamoeli" worden ze afgebeeld op graftombes. (Opitz: zie "Marangga").

8. Dolkgeld van Nieuw-Guinea (Asmat stam)

Dolk gemaakt van het dijbeen bot van de kasuaris (een grote loopvogel). Dit exemplaar is versierd met vlechtwerk (een soort netje) van orchideeën wortels, kasuaris veren en jobstranen (coix seed), zaden van een plant uit Oost-Indië. Werden door mannen gedragen in een manchete aan de bovenarm. (Opitz: zie "Dagger money").

9. Padoeng-padoeng van Sumatra (Bataklanden)

Oorhanger, één van een paar; ruim 800 gram per stuk. Gemaakt van zilveren dollars (o.a. van Mexico, Straits Settlements, British trade dollars) de standaard munt op Sumatra tot circa 1908.

Oorhangers als deze vormden het trotse bezit en familie kapitaal van de Toba Bataks. Gedragen door vrouwen aan het oor en tevens bevestigd aan de hoofddoek. De spiralen van de hanger in het rechter oor naar achteren gericht en de spiralen van het linker oor naar voren. Bij feestelijke gelegenheden werden de hangers opgepoetst om te schitteren in de zon. (Opitz: zie "Earrings - Sumatra").

10. Celegan (terracotta spaarvarken) van Java (Madjapahit) met enkele cash munten. Het getoonde exemplaar (hoogte 8,5 cm.) is opgegraven in Kediri in 1938.

De celegan is geen betaalmiddel maar diende als spaarpot. Rond 1300 werd in Madjapahit de bronzen Chinese cash munt tot standaard munt verheven. In verband met de geringe waarde van een cash munt, zijn deze munten geschikt om in flinke aantallen gespaard te worden. Er zijn varkens bekend met een hoogte van 40 cm., een lengte van 48 cm. en een breedte van 38 cm.

Spaarpotten van Madjapahit komen ook voor in de vorm van: een bol, olifant, paard, schildpad, ram, vis, kip/haan, os, menselijke vorm (romp), en een vaas. Het huisvarken komt vaak voor omdat het een symbool van welvaart was.

11. Halsband met hondetanden van Papoea Nieuw-Guinea

Halsband of voorhoofdsband met een dubbele rij hoektanden van honden (66 stuks) en 86 nassa schelpjes.

Hondetanden werden gebruikt als betaalmiddel voor o.a. varkens en als bruidsprijs. Vier stuks was een vaste maatstaf en betaaleenheid.

Hondetanden waren zeer geschikt als betaalmiddel: handzaam, duurzaam en zeldzaam (een hond heeft maar 4 hoektanden; vraagt voeding en kan

maar in beperkte aantallen gehouden worden) en ze zijn niet te vervalsen. Europese nabootsingen van glas en porselein vallen onmiddellijk door de mand. Deze werden voornamelijk in Duitsland gemaakt in de 19e en 20e eeuw om dienst te doen als betaalmiddel in Duits Nieuw-Guinea.

De opper - Simbai Kalam maakten de mooiste hondetand banden. De leden van de Min stam in het Ster gebergte ruilden snoeren hondetanden voor bundels of staven tabak. (Opitz: zie "Dog teeth money").

12. Taijana van Celebes (Makassar)

Ornament gemaakt van een zilverkleurige legering. De opening gevuld met rode stoffen lapjes. Deze ornamenten werden vaak gebruikt als oorbangers en komen ook voor in goud en zilver.

Taijana werden als bruidsprijs betaald door de bruid en haar familie. De vorm verbeeldt het vrouwelijk geslachtsorgaan.

Soortgelijke hangers kennen we ook van Tanimbar (Zuid-Molukken). Daar worden ze "loran" genoemd. Loran zijn meestal zwaarder en robuuster van vorm en

daarom gebruikt in de bruidsprijs ingebracht door de bruidegom en zijn familie. (Opitz: zie "Taijana").

13. Belimbing van Nieuw-Guinea

Snoer meloenkralen afkomstig uit het dorp Ansoes (Waropen stam). Het snoer bestaat uit 43 kralen en is 98 cm. lang. De kralen zijn Chinese glaskralen gemaakt vóór de 16e eeuw. Deze kralen werden verhandeld door de gehele Indische Archipel en kwamen uiteindelijk terecht in Nieuw-Guinea, waar ze in verschillende gebieden een belangrijk deel van de bruidsprijs vormden.

In het dorp Ansoes worden de snoeren bewaard door een oudere (oudste?) vrouw totdat ze weer doorgegeven worden bij een nieuw huwelijk.

In de omgeving van het Sentani meer waren kralen noodzakelijk om te kunnen trouwen, evenals stenen bijlen en glazen armbanden. Meloenkralen werden ook gebruikt als compensatie om geschillen op te lossen en als ceremonieel attribuut. Ze komen ook voor in het West-Sepik gebied. (Opitz: zie "Beads - Melon beads, Irian Jaya").

14. Snoer millefiori kralen van Nieuw-Guinea

Millefiori (Italiaans voor 1000 bloemen) zijn glaskralen vervaardigd in Murano (Venetië). Een uit verschillend gekleurde laagje glas opgebouwde staaf werd in dunne plakjes gebroken. Deze plakjes werden op een glazen kern gesmolten.

Millefiore kralen worden gevonden in geheel Indonesië en Nieuw-Guinea. Ze waren ook een geliefd betaalmiddel in Afrika. (Opitz: zie "Beads - Millefiori beads, Indonesia").

15. Jatim kralen van Java

Jatim is een afkorting van Ja(va) Tim(or) = Oost-Java. Deze kralen werden door handelaren vaak toegeschreven aan Madjapahit om ze populair te maken. Kralen als deze zijn echter nooit gevonden bij opgravingen in de Madjapahit centra.

Deze kralen zijn veel ouder en worden vaak gevonden samen met Tang keramiek. De productie van de lokale kralen is waarschijnlijk al gestart in 300 AD en doorgegaan tot 600 AD De productie van de meerkleurige kralen waarvoor de staven vermoedelijk uit West-Azië werden geïmporteerd, is mogelijk later gestart, na 600 AD, het begin van de Islamitische periode. In 1908 is een aantal van deze oude glaskralen gevonden in megalithische stenen graven in Besoeki bij Bodowoso (Oost-Java).

(Opitz: zie "Beads- Jatim beads, Indonesia").

16. Diverse kralen en kaurischelpjes van Indonesië

- a) Met stukje boombastvezel: "homboni" van de Sentani stam (Nieuw-Guinea). Glazen kraal met een stukje boombast vezel. Waarschijnlijk voor het eerst aangevoerd door Islamitische handelaren in de 16e eeuw. Tot in onze tijd zijn of worden in Nieuw-Guinea kralen voor de bruidsprijs gemaakt door een gat te boren in een knikker.
- b) Geel: "belimbing" of meloenkralen van Nieuw-Guinea.
- c) Zwart: vermoedelijk uit Borneo afkomstige kralen.
- d) Langwerpig: twee millefiori kralen.
- e) Blauwe dubbele en bolle witte: Chinese glaskralen van het oostelijk deel van Indonesië.
- f) Groene en gele schijfje: vermoedelijk afkomstig uit Borneo.
- g) Schelpjes van de kauri slak. Zeer oud betaalmiddel; bekend uit diverse delen van de wereld. Tot in de 20e eeuw als betaalmiddel in gebruik in Nieuw-Guinea.
(Opitz: zie Beads" en "Cowry shells").

17. Tempelhanger ("salang") van Bali.

Gemaakt van meer dan 450 Chinese cash munten (Soeng dynastie 968 - 1274); op rattan genaaid. Dit is geen betaalmiddel maar een religieus voorwerp, gemaakt van wat tot in de 20e eeuw het standaard betaalmiddel was op Bali: de Chinese cash munt.

18. Aanbevolen boek (standaard werk) over etnografische betaalmiddelen: "An ethnographic study of traditional money", Charles J. Opitz, First Impressions Printing Inc., Ocala, Florida, 2000

Muntbriefkaarten

Door Etko Cretier

Aan het eind van de 19e eeuw en in de eerste decennia van de 20e eeuw zijn er door enkele vooral Duitse uitgevers briefkaarten gemaakt met daarop afbeeldingen van de munten. Op deze muntbriefkaarten zijn in diepdruk en met prachtige metaalkleuren de munten te zien die in die tijd in de betreffende landen circuleerden. De kaarten bestaan van bijna alle "beschaafde" landen uit die tijd en werden druk verzameld. Veel kaarten zijn dan ook niet gebruikt voor verzending.

Een van de leden van de NKON is deze kaarten de afgelopen jaren opnieuw gaan verzamelen en beschikt inmiddels over een enorme verzameling. Hij hoopt binnen enkele jaren over deze kaarten te kunnen publiceren.

Enkele van zijn kaarten zijn gebruikt als illustratiemateriaal bij het onderwerp De Latijnse Muntunie.

Tenslotte

Wij hopen dat het lezen van deze bundel en/of het bekijken van de gelegenheidstentoonstelling in de Openbare Bibliotheek Arnhem u is bevallen. Misschien is daardoor de interesse voor de munt- en penningkunde bij u versterkt. Mocht u nog geen lid zijn van een numismatische kring, dan zou u dit toch eens moeten overwegen.

Om lid van een kring te worden is het helemaal niet nodig om een actief muntenverzamelaar te zijn: niet het hebben van munten zelf is belangrijk, maar het hebben van interesse voor de geschiedenis van munten en penningen.

Op de volgende bladzijden vindt u daarom nog enige informatie over de NKON.

